

DONDERDAG 23 SEPTEMBER 2010

HET INTERNATIONALE KEUZE DEBAT

OP ZOEK NAAR
DE MENSELIJKE
MAAT

De Unie in Debat en de Rotterdamse Schouwburg organiseren traditiegetrouw een debat dat verbindingen legt tussen het festivalprogramma van De Internationale Keuze en ontwikkelingen in de samenleving en de politiek.

Geïnspireerd door de Nederlandse humanist Desiderius Erasmus pleitte de kersverse hoogleraar Praktijk en Cultuur van het Nederlandse Parlement, Klaas de Vries, voor meer aandacht voor de menselijke maat als het gaat om het onderhoud van wat hij de Hortus Democraticus (de tuin der democratie) noemt. Er moet gewerkt worden aan de verbinding tussen de wetenschap, ofwel de theorie van de democratie en het dagelijkse leven van de politiek, de problemen van mensen in de democratische praktijk. Alleen op die manier kan het tanende vertrouwen van de burger in de democratie hersteld worden. De kunsten zijn bij uitstek de plek waar de verhalen van individuele mensen verbeeld en uitgedrukt worden, en waar deze verhalen het particuliere overstijgen en kunnen transformeren naar universeel geldige vraagstukken.

Te gast zijn: **Ruud Vreeman** (politicus, oud burgemeester van Tilburg en auteur van o.a. *Zonder*

Rood geen Paars), **Willem Schinkel** (socioloog en auteur van o.a. *Denken in een tijd van sociale hypochondrie*), **Marianne Van Kerkhoven** (dramaturge, o.a. van *K, a society* van Kris Verdonck, publiciste en winnares van de Pierre Bayle prijs voor kunstcritiek 2005), **Jorge León** (film- en theatermaker, o.a. van het drieluk *To Serve*, i.s.m. Simone Aughtterlony) en **Jonas Staal** (beeldend kunstenaar, auteur van o.a. het essay *Post-propaganda*, Fonds BKVB 2009).
Gespreksleider: **Natasja van den Berg**.

Moderator Natasja van den Berg begint de avond met een citaat van de Vlaamse schilder Frans Masereel (1889-1972): „Ik vond altijd dat de kunstenaar ook mens moet durven zijn. En dat het feit dat hij penceel of tekenstift hanteert hem niet buiten de maatschappij hoeft te plaatsen, hem niet blind moet maken voor de menselijke en sociale problemen. Voor mij is iets anders gewoon niet denkbaar. De plaats van een

kunstenaars is in de eerste rijen der strijders voor een nieuw systeem. Waarbinnen de uitbuiting van de mens door zijn medemens en oorlog wordt uitgesloten.”

In het debat staan er drie vragen centraal, vertelt Van den Berg. Ten eerste: hoe kunst politiek kan zijn en aan kan zetten tot maatschappelijke bewustwording. Ten tweede: of er in de huidige geglobaliseerde, kapitalistische wereld nog wel een kritische positie mogelijk is voor kunstenaars. En ten slotte: of de kunsten kunnen bijdragen aan een samenleving waarin de menselijke maat weer telt.

Bij de opening van het theaterseizoen hield actrice Joan Nederlof een pleidooi om de kritische rol van het theater meer aandacht te geven. Wat vindt de Belgische dramaturge Marianne Van Kerkhoven daarvan? Leven we in een tijd waar het theater weer zijn kritische stem moet laten horen? „Ja, ik denk van wel. Maar voor mij

is het ook nooit anders geweest dat het mogelijk is om theater te maken dat losstaat van de maatschappij. Je werkt voor een levend publiek, mensen die allemaal ergens vandaan komen, die ergens werken, hun ervaringen meebrengen. Je staat in die maatschappij, je hebt daar je eigen plek in. Het theater is geen spiegel van de maatschappij, maar je trekt daar thema's en beelden uit waar je op reflecteert, die je vervolgens in een bepaalde vorm giet en toont."

Wat er vandaag de dag aan de hand is, is volgens Van Kerkhoven veel ingrijpender. „De maatschappij is de laatste decennia onwaarschijnlijk veranderd. Het is onmogelijk dat dat de kunsten ook niet aantast en niet zal veranderen. Ik vraag het mezelf af of het niet zo is dat er een grote paradigmawissel voordoet en dat de kunstenaar heel duidelijk moet nadenken over zijn positie in de maatschappij. Dat soort wisselingen zijn er in het verleden ook geweest, zoals de overgang van de ambachtelijke kunsten naar de Renaissance."

Heeft theater in die getransformeerde, chaotische wereld waar we nu allemaal in wonen nog een functie? Moet het iets doen bij het publiek? Heeft het een rol te spelen? In de goed gevulde zaal van De Unie gaat de Spaans-Belgische film- en theatermaker Jorge León in het Engels in op de vragen. „Ik geloof niet in een vaste positie van de kunstenaar in de samenleving, want kunst is altijd in beweging. Maar wat me interesseert in kunstenaars, en waarom ik ze wil volgen, is de helderheid. Dat is heel erg belangrijk. Ik heb laatst het boek 'The Shock Doctrine' van de Canadese journaliste Naomi Klein gelezen. Ik was *totally blown*. Ik dacht: *thank you!* Bedankt dat je dit helder voor me hebt gemaakt."

Wat is de relatie tussen kunst en politiek, vraagt de moderator aan PvdA-politicus en oud-vakbondsbestuurder Ruud Vreeman. Vreeman geeft aan dat er twee thema's van belang zijn. Ten eerste:

„Kunst, zeker podiumkunst, heeft identificatiemogelijkheden en verwonderingsmogelijkheden. In politieke termen gaat het over identiteitsbevestigend versus de zoektocht naar wat allemaal nieuw is in de wereld. Dat zijn de twee grote paradigma's in de politiek. In cultureel opzicht is het een discussie tussen de oriëntatie op het eigene versus de meer kosmopolitische oriëntatie. Kunst kan je leren dat beide in te zien, dat vind ik mooi. Dus enerzijds dat je je kan identificeren en anderzijds verwondering en verbazing. De kracht van kunst is dat je zowel bevestiging oproept, het gevoel van bij elkaar horen. Maar ook: dit ken ik niet, hier ben ik nieuwsgierig naar."

Ten tweede: de relatie tussen massacultuur en de elite. „Hoe verhoudt zich de populaire wereld tot de kunst en cultuur, waar veel meer denkkracht voor nodig is. Zijn daar verbanden mogelijk zodat meer mensen het interessant vinden. In Tilburg heb je bijvoorbeeld het festival van het Levenslied en festival Mundial. Het Levensliedfestival trekt 40.000 mensen, Mundial 70.000. Er komen ander soort mensen op af. Bij Mundial heb je internationale topmuziek, het Levenslied is een geweldig gezellig stadsevenement. Hoe verhouden die twee zich tot elkaar? Dat vind ik een heel belangrijke vraag die kunstenaars zichzelf moeten stellen."

Vreeman merkt op dat de passie van veel mensen buiten hun werk ligt. „Ik werk nu tijdelijk in een hele grote administratieve bureaucratie, ik zal niet zeggen welk bedrijf. Duizenden mensen. Dat zijn mensen die de hele dag achter hun beeldscherm werken. Het is verantwoordelijk werk, het moet precies gebeuren. Ik rook er soms een sigaartje in de rookruimte, en dan praat ik vaak met iemand. Wat mij opvalt is dat die mensen het nooit over hun werk hebben; ze hebben zeer imponerende hobby's buiten hun werk. Mijn assistente, die ik in het begin vrij sacherijng vond,

bleek historica te zijn, ze promoveert op Nederlanders op de Caribische Eilanden in de zeventiende eeuw. Er verscheen een geweldige grijs op haar gezicht toen ze dat vertelde. En eentje kent alle spoorlijnen in Nederland uit zijn hoofd. En een gaat iedere maand minimaal drie dagen naar Schotland of Ierland om in een folk ensemble viool te spelen. En een drijft handel in unica's op gebied van glas uit Riga, Letland. Dat doen ze allemaal naast hun werk. Dat is fascinerend. De zingeving is verlegd naar buiten de arbeid."

'Kunst' en 'linkse hobby' worden steeds vaker met elkaar in verband gebracht, merkt beeldend kunstenaar Jonas Staal op. Er is volgens hem een soort algemene weerzin tegen alles wat als 'elitaire' kunst wordt gezien. „Ik denk dat dat niet volledig onterecht is. Omdat het hele stelsel van staatsfinanciering voor kunst terug te lateren is aan de tijd waar kunst politiek werd gedefinieerd als iets wat het hele volk toebehoorde. Kunst en creativiteit was voor iedereen. En de publieke taak van de kunstenaar is om dat creatieve proces te delen met de gehele samenleving. Dat het niet beperkt wordt tot een uiterst geprofessionaliseerde marge ervan. Ik denk dat dat wel is gebeurd. Onder kunstenaars wordt het als een groot succes gezien wanneer je een galerie hebt in New York en je werk verkocht wordt op een dure beurs. Dat vind ik vreemd. Waarom zou je in godsnaam als staat iemand geld geven om als de sodemieter naar New York te verhuizen om dat als hoogste doel na te streven. Dat staat op geen enkele manier meer in relatie tot de oorsprong waarom politiek zich bezig ging houden met kunst."

Kunst en politiek hadden een gedeeld ideologisch project, aldus Staal. „De uitdaging voor mijn generatie is om dat project opnieuw op te pakken. Door een progressieve beweging in de kunst en progressieve politiek met elkaar in verbinding te brengen. Ik wil niet het idee loslaten dat kunst en

creativiteit het hele volk toebehoort. De vraagstelling moet continu zijn hoe die twee met elkaar in verband te houden. Een coalitie tussen kunst en politiek is dan onvermijdelijk.”

Staal vertelt over een van zijn kunstwerken met een politieke lading. In De Unie, die eerder op de avond feestelijk werd heropend, wordt een artikel uit 2007 uit het AD/Rotterdams Dagblad getoond met de kop: Leefbaar wil juist een standbeeld voor ‘verjaagde Rotterdammer’. Het stuk gaat over een polemiek tussen Leefbaar Rotterdam en de PvdA Rotterdam. Het verhaal zit zo: PvdA-raadslid Zeki Baran stelde voor om een monument te maken voor de gastarbeider. Leefbaar-voorman Ronald Sørensen reageerde hier woedend op en zei onmiddellijk: als iemand in Rotterdam een monument verdient, dan zijn het de autochtone, hardwerkende Rotterdammers die met een vanzelfsprekende arbeidsethos de stad hebben helpen heropbouwen na de Tweede Wereldoorlog. Door de massa-immigratie herkennen zij hun wijk niet meer en trekken ze naar de buitenrand van Rotterdam, was de redenatie van Sørensen. Hij benoemde dat beeld heel specifiek: een havenarbeiderfamilie die angstig wegrent van Rotterdam.

Staal zocht contact met Sørensen en stelde voor of hij het beeld kon maken, waar de partij mee instemde. Het resultaat is een familie in bronzen beeld die wegrent van Rotterdam. Op de achtergrond zijn in reliëf de bekendste gebouwen van de stad te zien. En op de voorgrond een typische arbeiderswoning uit de jaren vijftig. Staal: „Leefbaar was zeer enthousiast en heeft het beeld omarmd. Ze hebben ook gezegd dat ze het beeld tegenover het monument van de gastarbeider willen plaatsen. Zodat de verjaagde Rotterdammer wegrent van het beeld van de gastarbeider”, waarop het publiek moet lachen.

Staal zegt dat hij de „monumentenpraktijk heel

problematisch vindt”. „De vertegenwoordigers van de PvdA houden een heel sociaaldemocratisch ideaal op: elke minderheid moet een monument hebben, elke minderheid moet erkend worden, plaquette voor elk denkbaar slachtoffer van zinloos geweld, iemand die van een brug gevallen is, gastarbeider, niet-migrant, *whatever*. Daartegenover staat het verhaal van Leefbaar Rotterdam dat zegt: er is maar één man, en dat is de blanke autochtone, hardwerkende Nederlander die zijn wijk niet meer herkent. Voor mij zijn allebei de posities in zichzelf monumentaal, want symbolisch. Ze hebben niet zozeer iets te maken met wat er in de wijken gebeurt, maar gaat in beide gevallen over een populistische representatie van het volk ten dienste van hun eigen politieke agenda. Voor mij zijn die twee beelden ten opzichte van elkaar het monument. Niet omdat ze een volk vertegenwoordigen, maar omdat in de politieke fase waar we in zitten deze twee posities tegenover elkaar komen.”

Socioloog Willem Schinkel is van mening dat een aantal zaken die Staal noemt complexer liggen. „Als je als socioloog kijkt naar de maatschappij dan zie je dat de rol van kunst eigenlijk één gebied binnen de maatschappij beslaat, net als de wetenschap, politiek, het recht, of wat dan ook. Dat zijn allemaal relatief autonome domeinen. Die hebben allemaal hun eigen standpunt waarvan uit ze het geheel proberen te overzien. Maar ze communiceren niet. Dus de observatie die je als wetenschapper doet van de maatschappij als geheel, kan bestreden worden vanuit de politiek. En de economie ziet de maatschappij weer op een andere manier. Dat is waarom de milieubeweging soms zo gefrustreerd raakt. De milieubeweging is typisch een sociale beweging die pretendeert het geheel te kunnen observeren; zo zit het met de wereld. Vanuit de economie wordt dan gezegd: het zit anders. En de politiek ziet het nog weer anders. En dan ben je

wetenschapper en denk je: ik weet hoe het echt zit. En dan zeggen politici: ja dat is ook een interessante visie.” De zaal buldert van het lachen. Schinkel vervolgt: „Dat is een positie waar we allemaal inzitten.”

Om twee redenen denkt Schinkel dat een coalitie tussen kunst en politiek problematisch is. Ten eerste: „Ze hebben een heel andere vocabulaire, ze sluiten nooit echt op elkaar aan. En ten tweede: het zijn zulk soort relatief autonome domeinen. Die zullen nooit echt soepel kunnen communiceren. Als wetenschapper kun je denken: ik heb het nu zo helder opgeschreven, maar dan wordt het nog niet begrepen. Of een politicus denkt: ik heb dit met zoveel overtuiging laten zien, ik heb het zo goed beschreven. En dan is er toch weer iemand met een andere mening”, zegt Schinkel.

Hij vervolgt. „Als socioloog ben ik geneigd te zeggen: iemand die pretendeert kunstenaar te zijn, die is het er in de eerste plaats om te doen om de autonomie van kunst te bevestigen. Dus wat hij verder ook wil doen – iets zeggen over de rest van de maatschappij, kritiek leveren, iets aanklagen – het gaat hem of haar er in eerste instantie om de voet in de kunst te houden. Het eerste wat een kunstenaar altijd moet doen is duidelijk maken dat hij kunst maakt. Daarmee is meteen de beperking van zijn of haar perspectief duidelijk. ‘Ja dat is een kunstenaar, die opereert vanuit de kunst. Dat is interessant, daar nemen we kennis van. Daar kunnen we misschien over praten.’ Ik vind dat helemaal niet slecht. Dat is ook de positie waar je als socioloog vaak in zit. Als kunstenaar kun je dingen op z’n hoogst bevragen.”

Kunstenaar Jonas Staal is het totaal niet eens met de woorden van de socioloog. Staal: „Mijn indruk van hoe u kunst definieert, is dat die op zichzelf gericht is”, zegt hij. Staal zijn achtergrond is kunst, het is zijn gevoeligheid, zijn wereldvisie is gevormd als kunstenaar, vertelt hij. Kunst als referentiekader. Als een

taal om hem in de wereld te positioneren. „Maar inmiddels accepteer ik en ben ik gefascineerd door het feit dat rondom mijn kunstenaarschap een dynamiek ontstaat waar het heel moeilijk is om dat nog vast te leggen. Ik ben toevallig gisteren nog vrijgesproken van bedreiging van een politicus. Een tijdlang is er een vraagstuk geweest of mijn werk überhaupt wel als kunst te categoriseren is. Precies op dat grensvlak deel ik veel vragen met kunstenaars die zeggen: kunstenaarschap is niets meer dan een instrumentele wijze om me tot de wereld te verhouden”, vertelt Staal. Even later: „Ik wil uitgaan van het idee dat je als kunstenaar tegelijkertijd heel veel mensen en andere posities kan innemen – en veel kunstenaars met mij.”

Moderator Natasja van den Berg vat het twee uur durende debat als volgt samen: arbeid is veranderd, tegelijkertijd is er overal sprake van uitbuiting, kunstenaars verhouden zich daartoe, vinden de wereld ingewikkeld geworden, en proberen samen met ons allen (wetenschappers, schrijvers, denkers, gewone mensen) de wereld te duiden. „Is de beste conclusie van vanavond dat de kunstenaar eigenlijk socioloog is geworden?”, een samenvatting waar het publiek hard om moet lachen.

Socioloog Schinkel beantwoordt de vraag. „Ik denk dat daar iets in zit. In de jaren zeventig was het idee: de kunstenaar is filosoof geworden, want kunst werd conceptueel en stelt de vraag: wat is kunst? Dat deden de eerste filosofen ook. Inmiddels zie je dat kunstenaars hun autonomie gebruiken om relaties tussen kunst en de rest van de wereld te thematiseren. Dat kunnen ze alleen maar doen vanuit hun autonomie. Wat je nu kunt constateren is dat in allerlei vormen van kunst die relatie met de omgeving centraal gaat staan, op een vragende en onderzoekende manier. Ik heb een kleine analyse gemaakt van documenten op de biënnale van grote kunstmanifestaties. Daar zie ik onderwerpen die ik op een

internationaal sociologisch congres zou kunnen tegenkomen. Zoals mondiale ongelijkheid en creolisering. En kunstenaars hebben het ook over het idee dat ze onderzoek doen. Ik denk dat het de taak van de kunstenaar is om dat onderzoek te doen op zijn of haar manier, dus vanuit de autonomie van de kunst. Een wetenschapper zal dat nooit als onderzoek accepteren. Het gaat er om dat je vanuit die eigen kracht werkt, en jouw versie van de werkelijkheid te maken.”

Steven Verseput

© Overname van dit verslag – ook gedeeltelijk – alleen met toestemming van de auteur of De Unie in Debat.